

Posudek disertační práce Olivera Engelhardta
Das Sprachmanagement in großen multinationalen Unternehmen deutscher Herkunft
in der Tschechischen Republik

Disertační práce Olivera Engelhardta se zabývá jazykovou situací v nadnárodních podnicích v České republice – se specifickým zaměřením na podniky, které jsou původem německé (tj. mají své mateřské firmy v Německu). Autor práce se zaměřil na průzkum vícejazyčné komunikace v těchto podnicích a na strategie a postupy zvládání problémů s tím spojených, tedy – slovy autora – na „management vícejazyčnosti“ (s. 4, 115). Disertační práce má dva svazky: první svazek obsahuje vlastní text práce a má 284 stran, druhý svazek obsahuje přílohy, především konverzačněanalytické transkripty výzkumných interview, a má 172 stran.

Na předložené práci je třeba zvláště ocenit, že se autor vydal náročnou cestou etnografického výzkumu. Nespolehl se tedy na kvantitativně založený dotazníkový průzkum, jehož validita by byla v daném případě sporná (např. proto, že by výzkumník namísto věrohodných dat mohl obdržet jen proklamativní výroky firemních oddělení pro vztahy s veřejností), ale vydal se osobně na místo, aby zjistil skutečný stav věcí. K autorovým hlavním výzkumným metodám patřilo polostrukturované výzkumné interview a přímé pozorování; doplňkově analyzoval také psané firemní dokumenty. Oliver Engelhardt ve své práci zajímavě dokumentuje postupné zaostřování svých výzkumných zájmů a krystalizaci a proměnu svých výzkumných otázek. Svůj postup charakterizuje jako „zásadu pomalého přibližování se [předmětu výzkumu]“ („Grundsatz des langsamen Annäherns“, s. 24). Vzhledem k tomu, že etnografický výzkum vyžaduje obezřetný postup, je tato zásada zcela na místě. V první fázi se zaměřil na otázky, které mu pomohly popsat v hrubých rysech jazykovou situaci ve studovaných podnicích, tj. jakými jazyky se v podnicích mluví, kdo jimi mluví, v jakých situacích, v jaké podobě (mluvené/psané), jaké jsou důvody pro volbu určitého jazyka atd. V druhé fázi své otázky specifikoval již s ohledem na své teoretické zájmy: kladl si otázky týkající se jazykové politiky, podoby konkrétních jazykověpolitických opatření, strategií porozumění, vizuální manifestace vícejazyčnosti v prostoru podniku (tzv. jazykové krajiny), sociokulturních významů spojených s používáním němčiny, češtiny a angličtiny aj.

Obecně řečeno je výsledkem etnografického popisu interpretativní uchopení životního světa aktérů. Etnograf přitom usiluje o maximální porozumění tomuto světu a jeho členům. Cílem etnografie pak je podat „a thick description“, jak to s odkazem na Gilberta Ryla nazval

klasik americké kulturní antropologie Clifford Geertz (1973; česky 2000), tedy „hustý“, „rozumějící“, interpretativní popis toho, co výzkumník pozoroval.

Při čtení práce Olivera Engelhardta jsem se však někdy neubráníl pocitu, že mi autor předkládá spíše „řidší“ záznam sledovaných dějů, který zcela neproniká k motivacím aktérů a k relevantním souvislostem; jinými slovy některé procesy či okolnosti autor ve své práci spíše jen registruje, ale méně už je vysvětluje. Autor si je tohoto nedostatku vědom. Souvisí totiž s tím, co souhrnně říká o svém výzkumném pobytu v podnicích: „Celkově nebyla spolupráce s podniky vůbec jednoduchá. V mnoha případech, zvláště při interních poradách a podobných aktivitách, nebyla přítomnost výzkumníka vítaná. Totéž se týkalo nahlížení do materiálů, které byly považovány za příliš interní, jako např. e-maily.“ („Insgesamt war die Kooperation mit den Unternehmen jedoch alles andere als einfach. In vielen Fällen und besonders bei firmeninternen Besprechungen und ähnlichen Abläufen im Arbeitsalltag war die Anwesenheit eines Forschers nicht willkommen. Das gleiche gilt für den Einblick in Materialien, die als zu intern empfunden werden, wie etwa E-Mails.“, s. 46). Za takové situace je samozřejmě velmi obtížné dobrat se plastických, plauzibilních interpretací, zbavených hypotetičnosti a vágnosti. Ostatně v této souvislosti stojí za připomenutí, co o etnografickém výzkumu na základě vlastních bohatých zkušeností pronikavě napsal výše zmíněný Clifford Geertz: „Kulturní analýza je nutně nedokončená. A co je ještě horší, čím hlouběji postupujeme, tím je neúplnější. Je to divná věda, jejíž nejpoučnější tvrzení spočívají na těch nejvrtkavějších základech a v níž, chceme-li se zkoumanou věcí nějak pohnout, ještě zvýšíme podezření, jak své vlastní, tak i ostatních, že nepostupujeme úplně správně. Ale to, společně s otravováním chytrých lidí tupými dotazy, znamená býti etnografem.“ (Geertz, 2000, s. 40).

Jak již bylo řečeno, autor práce čerpá především z polostrukturovaných interview se zaměstnanci podniků. Při jejich analýze využívá přístupů konverzační analýzy a inspiruje se také členskou kategorizační analýzou. Jinými slovy, opírá se o přístupy, které jsou v souladu s etnografickým zaměřením práce, neboť zvolené přístupy se zaměřují na sociální fenomény relevantní pro účastníky interakcí. Silnou teoretickou oporu pak autor nachází v teorii jazykového managementu, která je se všemi zmíněnými přístupy plně kompatibilní. Autor práce popisuje ve stručnosti konceptuální a teoretické základy zvolených disciplín. Tyto popisy jsou výstižně napsané, byť – pro svou stručnost – nutně zjednodušující. Autora bych se rád zeptal na několik jednotlivostí: (1) V oddíle o sekvenční organizaci rozhovoru definuje sekvenci jako „jednotku jazykového jednání nesoucí smysl“ („eine sinnstragende sprachliche Handlungseinheit“, s. 28). Není tu rozpor mezi výrazem implikujícím mnohost („sekvence“ neboli pořadí, sled) a výrazem „jednotka“? V konverzační analýze se často hovoří v plurále o

„sequences of actions“ nebo „sequences of turns“. (2) V oddíle o členské kategorizační analýze se tvrdí, že členská kategorizační analýza byla později „znova a znova pojmána jako nezávislá metoda, ve které sekvenční pořadí nehraje žádnou roli“ („immer wieder als unabhängige Methode verstanden, in der die sequentielle Abfolge keine Rolle spielt“, s. 32). Sekvenční aspekt používání členských kategorií je podle mého názoru zakódován v Sacksových pravidlech užití (zejm. v pravidle konsistence), takže bych skoro pochyboval, že by se odhlížení od sekvenčnosti mohlo dít v rámci etnometodologického výzkumu. Má autor práce snad na mysli vulgarizaci členské kategorizační analýzy mimo proud etnometodologického myšlení? (3) V oddíle o jednoduchém a organizovaném managementu je uveden ilustrační příklad z natočeného interview: výzkumník klade otázku, v níž užívá výraz „jazyková bariéra“ („Sprachbarriere“, s. 35); respondent po chvíli váhání použije ve své odpovědi místo tohoto výrazu alternativní výraz „zábrana“ („eine gewisse Hemmschwelle“) a vzápětí dodává, že „bariéra“ je podle něj příliš ostrý, negativní výraz (tamtéž). Autor práce to interpretuje tak, že respondent patrně vnímá užití výrazu „jazyková bariéra“ jako „odchylku od sociolingvistické normy“ („eine Abweichung von einer soziolinguistischen Norm“, tamtéž). Nejedná se tu ale jednoduše o hledání vhodnějšího pojmenování, které by lépe sloužilo respondentovým cílům, tedy o jev spíše rétorický než jazykověmanagementový? Jedná se tu opravdu o odchylku od nějaké komunikační normy?

Závěrem: Disertační práce Olivera Engelhardta zpracovává zvolené téma důkladně a s příkladnou badatelskou poctivostí a je dobrým podkladem pro obhajobu.

Petr Kaderka, Ph.D.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Praha 29. 2. 2012